

Στα πρόθυρα διάσπασης η μεσαία τάξη

Την ώρα που το μεγαλύτερο μέρος της καταρρέει, ένα άλλο, μικρότερο αλλά ιδιαίτερα σημαντικό, βελτιώνει τη θέση του θεαματικά

Του ΚΩΣΤΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Βρισκόμαστε μπροστά σε ένα φαινόμενο που είναι σε εξέλιξη. Το αποτέλεσμα δεν είναι σε καμία περίπτωση προδιαγεγραμμένο. Συμβαίνει ταυτόχρονα σε όλο τον ανεπτυγμένο κόσμο – φυσικά και στην Ελλάδα – έστω και αν εμφανίζεται με διαφορετικές όψεις σε κάθε χώρα. Η μεσαία τάξη ενδέχεται να διασπαστεί με έναν τρόπο που δεν έχει υπάρξει ομοίως του στην ιστορία. Τα τελευταία χρόνια γίνεται πολύς λόγος για την πτώση της μεσαίας τάξης, εννοώντας την οικονομική της κατάρρευση που παρατηρείται παντού, με την εξαίρεση ίσως των αναδυόμενων ασιατικών χωρών: ωστόσο, υποψιάζομαι ότι συμβαίνει κάτι πολύ περισσότερο από αυτό και θα έχει πολύ μεγαλύτερες συνέπειες.

Την ώρα που το μεγαλύτερο μέρος της μεσαίας τάξης πράγματι καταρρέει και βυθίζεται στην παρακμή, ένα άλλο μέρος, μικρότερο αλλά ιδιαίτερα σημαντικό, βελτιώνει τη θέση του θεαματικά. Είναι εκπληκτικό πόσο πολλοί πλέον αποκτούν υψηλά εισοδήματα που κάποτε ήταν μόνο για πολύ λίγους. Τα δύο αυτά μέρη αποκτούν εντελώς διαφορετική δυναμική σε τέτοιο βαθμό ώστε μπορεί να αποκτήσουν εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά, να αποτελέσουν δύο διακριτές μεταξύ τους τάξεις και όχι μια διαστρωμάτωση της ίδιας τάξης.

Ακόμη και μόνο για λόγους απλής αριθμητικής, η μεσαία τάξη έχει φτάσει στα όρια της επέκτασής της, είναι πλέον τόσο μεγάλη που δεν μπορεί να είναι ενιαία. Με άλλα λόγια, απλά έχει εξαντληθεί η μεγάλη δεξαμενή της αγοραστικής και της εργατικής τάξης από την οποία απορροφούσε μέλη.

Τι είναι μεσαία τάξη;

Αλλά τι είναι μεσαία τάξη; Υπάρχουν τόσο πολλοί ορισμοί που τελικά είναι σαν να μην υπάρχει κανένας. «Το τι αποτελεί τη μεσαία τάξη είναι σχετικό, υποκειμενικό και ορίζεται δύσκολα», σημειώνει μια πρόσφατη έκθεση του αμερικανικού Κογκρέσου και πρόκειται για μια εκτίμηση που ισχύει για όλες τις χώρες. Κοινά αποδεκτός επιστημονικός ορισμός ή έστω κάποιος επίσημος ορισμός στις κρατικές στατιστικές δεν υπάρχει. Πάντως όλοι γνωρίζουμε – ή τουλάχιστον νομίζουμε ότι γνωρίζουμε – για τι μιλάμε. Συχνά η μεσαία τάξη ορίζεται μέσω ενός απλού στατιστικού χαρακτηριστικού, περίπου ταυτολογικού: στη μεσαία τάξη ανήκουν όσοι έχουν «μεσαία εισοδήματα». Αλλά το ξεχωριστό χαρακτηριστικό της μεσαίας τάξης είναι άλλο και έχει δυναμική μορφή: τα μέλη της μεσαίας τάξης ήταν πάντα σε καλύτερη μοίρα από τους γονείς τους, όποια κοινωνικά καταγωγή και αν είχαν εκείνοι. Η κοινωνική κινητικότητα προς τα πάνω όρισε ποιοτικά το τι είναι μεσαία τάξη.

Η φιλόδοξη μεσαία τάξη βλέπει μπροστά της το Ελντοράντο και εγκαταλείπει στη μοίρα της την καταρρέουσα πλειονότητα. Η βελτίωση της δικής της θέσης συναρτάται ευθέως με τη χειροτέρευση των υπολοίπων.

Σήμερα οι τριαντάρδες και σαραντάρδες αδυνατούν να διατηρήσουν το οικονομικό επίπεδο που παρέλαβαν από τους γονείς τους: πρόκειται για μια ολόκληρη γενιά που βυθίζεται στην παρακμή. Φυσικά κοινωνική «έκπτωση» υπήρχε πάντοτε – το βίωσε η αριστοκρατία συστηματικά στο παρελθόν. Αλλά για τη μεσαία τάξη ήταν πάντα ατομικές περιπτώσεις και όχι μια μαζική εμπειρία όπως τώρα.

Όμως η μεσαία τάξη δεν μοιράζεται μόνο εισοδήματα παρόμοιο ύψους – όσο και αν αυτό το «παρόμοιο ύψος» έχει εξαιρετική ευρύτητα – αλλά και παρόμοιες φιλοδοξίες: κοινωνικές, μορφωτικές. Μεσαία τάξη χωρίς ανοδική κοινωνική κινητικότητα δεν

μπορεί να υπάρξει. Αλλά αυτό φαίνεται ότι έχει τελειώσει και μαζί της τελειώνει η μεσαία τάξη όπως την ξέραμε. Όλες αυτές οι εξελίξεις οφείλονται σε θιάσφους λόγους – η απλή αριθμητική της δημογραφίας, που προαναφέραμε, είναι ένας από αυτούς και οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης ένας άλλος.

«Κοινωνική μηχανική»

Ένας σημαντικότερος λόγος είναι η «κοινωνική μηχανική» που προκάλεσε η ιδεολογική κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού κατά τις τελευταίες δεκαετίες, σε συνδυασμό με τη διάλυση των «θεσμών της μεσαίας τάξης», δηλαδή της δημόσιας εκπαίδευσης, του δημοσίου συστήματος περιθάλ-

ψης, του δημοσίου συνταξιοδοτικού συστήματος αλλά και των δημοσίων οργανισμών κοινής ωφελείας. Πρόκειται για θεσμούς τους οποίους δημιούργησε η μεσαία τάξη, αλλά και οι οποίοι ήταν καθοριστικοί για τη διεύθυνση και την ενίσχυσή της σε ένα αλλητροφοδοτούμενο φαινόμενο. Για πολύπλοκους λόγους η μεσαία τάξη πείστηκε να αποδεχτεί το ξεκαρβάλωμα τους κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες – σε άλλες χώρες περισσότερο και σε άλλες λιγότερο. Σε αυτό το πλαίσιο κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών η κατακρήρυξη των νοικοκυριών – που συνέβη στη χώρα μας πιο καθυστερημένα αλλά πάντως ορμητικά – έχει καιρό ρόλο. Επέτρεψε τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου

της μεσαίας τάξης, παρά την ουσιαστική αλλά όχι άμεσα ορατή διάβρωση των εισοδημάτων και συνεπώς βοήθησε να «περάσουν» πράγματα που αλλιώς δεν θα είχαν γίνει εύκολα δεκτά. Ωστόσο, η διεξόδος αυτή έχει εκ των πραγμάτων ημερομηνία λήξης – και μάλιστα όχι πολύ μακρινή.

Οι φιλόδοξοι

Όπως ήδη είπαμε, το σημαντικό σε αυτή τη μεγάλη μεταβολή που συμβαίνει στην κοινωνία είναι ότι ένα – έστω μικρότερο αλλά αρκετά πολυπληθές – τμήμα της μεσαίας τάξης βλέπει τη θέση του να βελτιώνεται θεαματικά. Αμοιβές από μισθούς – και όχι μόνο από επιχειρηματικότητα ή ελεύθερα επαγγέλματα – των πέντε ή δέκα χιλιάδων ευρώ μηνιαίως είναι συνηθισμένες πλέον και στην Ελλάδα. Την ίδια ώρα που τεράστιοι αριθμοί εργαζομένων βλέπουν τα εισοδήματά τους να συμπίεζονται, πάρα πολλοί άλλοι αποσπών αμοιβές αδιανόητα υψηλές μέχρι πριν από λίγα χρόνια. Αυτή η «φιλόδοξη μεσαία τάξη» δεν νιώθει να τη συνδέει τίποτε με την «καταρρέουσα μεσαία τάξη». Δημιουργεί δική της ταυτότητα και εγκαταλείπει βίαια το πλοίο που βυθίζεται απολαμβάνοντας την αύξηση της ισχύος της. Πιστεύει ότι θα ενσωματωθεί στην ανώτερη τάξη – αλλά φυσικά δεν υπάρχει χώρος.

Πράγματι η συντηρητική ιδεολογία ποντάρισε πολλά σε αυτό το χαρτί ώστε να κυριαρχήσει και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού. Δημιούργησε την ψευδαίσθηση ότι ο καθένας μπορεί να μπει στην ανώτερη τάξη με τον ίδιο τρόπο που κάποτε μπορούσε να γίνει μεσαία τάξη – κάτι εξ ορισμού αδύνατον. Με αυτόν τον τρόπο μπόρεσαν να περάσουν απίστευτα ευνοϊκά μέτρα για τα υψηλότερα εισοδήματα – με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις φοροαπαλλαγές. Στην πραγματικότητα δημιουργήθηκε μια κοινωνία λοταρία – για κάθε ένα κερδισμένο υπήρχαν πολλαπλάσιοι χαμένοι. Ωστόσο, ο καθένας θα μπορούσε – ή πίστευε ότι θα μπορούσε – να αντξει στους κερδισμένους.

Το μέλλον

Πρόκειται για αυτό που περιγράφεται συχνά ως η «οικονομία των αστέρων». Μια τεράστια μάζα εργαζομένων αποδέχονται και δουλεύουν εξοτωτικά ωράρια με αναντιστοιχες αμοιβές επειδή πιστεύουν ότι θα γίνουν «στέλεχη» – όμως η πλειονότητα «καίγεται» εργασιακά πριν από τα σαράντα.

Εν τω μεταξύ οι θεσμοί της μεσαίας τάξης έχουν διαλυθεί. Το μεγάλο όχη-

μα της παιδείας που διασφάλιζε σε προηγούμενες γενιές αυτόματα την ένταξη στη μεσαία τάξη έχει πάψει να το προσφέρει αυτό. Δεν υπάρχουν πλέον επαγγέλματα που σου εξασφαλίζουν αυτομάτως ικανοποιητικό βιοτικό και κοινωνικό επίπεδο, όπως συνέβαινε μέχρι πρόσφατα. Δικηγόροι, μηχανικοί, γιατροί έχουν «προλεταριοποιηθεί». Σε όλα τα παραδοσιακά επαγγέλματα της μεσαίας τάξης η μεγάλη μάζα βλέπει τη θέση της να επιδεινώνεται, ενώ ταυτόχρονα «οι νικητές τα παίρνουν όλα».

Η κατάσταση έχει δημιουργήσει μια πολύπλοκη εξίσωση κοινωνικών συμμαχιών που αποτελεί τον πυρήνα του προβλήματος της κεντροαριστεράς στην Ευρώπη ή των Δημοκρατικών στις ΗΠΑ. Από μια πλευρά τα πράγματα φαίνονται απλά. Οι αριθμοί είναι υπέρ της κεντροαριστεράς καθώς οι «χαμένοι» είναι πλέον περισσότεροι από τους κερδισμένους (θυμηθείτε την κοινωνία των δύο τρίτων της Μάργκαρετ Θάτσερ: μια καλή πλειοψηφία, όπως την ονόμαζε η ίδια, που όμως δεν υπάρχει πια). Αλλά από την άλλη πλευρά η παρτίδα δεν βγαίνει: ποιος θα δώσει σε ποιον.

Η καταρρέουσα μεσαία τάξη δυσανασχετεί όταν καλείται να στηρίξει τους νεοπτώχους και τους πτωχείς εργαζόμενους των κατώτερων εισοδημάτων, όπως έκανε στις καλές εποχές της.

Η φιλόδοξη μεσαία τάξη βλέπει μπροστά της το Ελντοράντο και εγκαταλείπει στη μοίρα της την καταρρέουσα πλειονότητα: η ορμητική βελτίωση της δικής της θέσης συναρτάται ευθέως με τη χειροτέρευση των υπολοίπων.

Παιδεία δύο ταχυτήτων, περιθάλψη δύο ταχυτήτων, βιοτικό επίπεδο μετά τη συνταξιοδότηση δύο ταχυτήτων, είναι το αποτέλεσμα της αποδιάρθρωσης των παλαιών θεσμών. Οι παραδοσιακές απαντήσεις της κεντροαριστεράς σκοντάφτουν στα νέα δεδομένα. Ταυτόχρονα συμβαίνει η απομυθοποίηση του νεοφιλελευθερου οράματος καθώς διαλύεται: μια σειρά ψευδοισθησεων και κυρίως ότι «μπορούμε όλοι να γίνουμε πολύ πλούσιοι». Η κοινή γνώμη ζητά πλέον να γίνει κάτι, οι ατομικές λύσεις δεν φαίνεται να επαρκούν, η διαβόητη φράση της Θάτσερ «δεν υπάρχει κοινωνία» (There is no such thing as society) πείθει όλο και λιγότερους. Το αν τελικά θα συμβεί η διάσπαση της μεσαίας τάξης θα απαντηθεί στον μακρό ιστορικό χρόνο. Προς το παρόν φαίνεται ότι το ζήτημα είναι ανοικτό και θα κριθεί από τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες της τρέχουσας δεκαετίας.

Σήμερα οι τριαντάρδες και σαραντάρδες αδυνατούν να διατηρήσουν το οικονομικό επίπεδο που παρέλαβαν από τους γονείς τους: πρόκειται για μια ολόκληρη γενιά που βυθίζεται στην παρακμή.